

ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ ЯК ГАРАНТІЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Встановлено, створення ефективної системи судової влади в Україні, яка відповідатиме високим правовим стандартам Європейського Союзу, стикається з певними труднощами, які виникають, в тому числі, з глобальної «вплетеності» у всю систему управління в Україні принципів побудови інститутів, закладених ще в період Радянського Союзу. З часом становлення України як демократичної, правової, соціальної держави все більш виникає потреба в підвищенні демократизації державних інституцій, відповідності їх до запитів та потреб громадян, зростанні ролі громадянського суспільства та громадської думки при обранні методів і засобів управління. Саме тому ключовою метою постає підвищення ефективності діяльності органів державної влади, і зокрема судової гілки влади як механізму забезпечення прав та свобод людини і громадянина в Україні. Основними складовими діяльності органів судової гілки влади в цьому контексті є її транспарентність, прозорість та доступність. Таким чином, актуальною проблемою сучасної науки конституційного права виступає необхідність проведення подальшого наукового дослідження змістового навантаження вказаних понять як принципів діяльності органів судової влади.

Стверджується, що концепція, яка в останні роки набирає обертів, згідно якої «транспарентність» розглядається, як комплексне поняття – принцип, який об'єднує в собі ряд категорій: «прозорість», «відкритість», «гласність», «публічність», «доступ до публічної інформації», «підзвітність» має під собою праксеологічне підґрунтя, теоретично обґрунтовано дану позицію щодо змісту транспарентності як фундаментальної правової категорії, для чого, в подальшому, слід аналізувати філософсько-етимологічне значення таких основних використовуваних понять як гласність, публічність, прозорість, відкритість, підзвітність та доступність судової влади.

Ключові слова: права людини, гарантії прав людини, механізм правової держави, право на справедливий суд, транспарентність судової влади.

Постановка проблеми. Створення ефективної системи судової влади в Україні, яка відповідатиме високим правовим стандартам Європейського Союзу, стикається з певними труднощами, які виникають, в тому числі, з глобальної «вплетеності» у всю систему управління в Україні принципів побудови інститутів, закладених ще в період Радянського Союзу. З часом становлення України як демократичної, правової, соціальної держави все більш виникає потреба в підвищенні демократизації державних інституцій, відповідності їх до запитів та потреб громадян, зростанні ролі громадянського суспільства та громадської думки при обранні методів і засобів управління. Саме тому ключовою метою постає підвищення ефективності діяльності органів державної влади, і зокрема судової гілки влади як механізму забезпечення прав та свобод людини і громадянина в Украї-

ні. Основними складовими діяльності органів судової гілки влади в цьому контексті є її транспарентність, прозорість та доступність. Таким чином, актуальною проблемою сучасної науки конституційного права виступає необхідність проведення подальшого наукового дослідження змістового навантаження вказаних понять як принципів діяльності органів судової влади.

Вимога щодо транспарентності (від англ. transparency – прозорий [1]) судової діяльності є невід'ємною частиною більш загального принципу демократичної правової держави – його транспарентності як цілого, так і окремих гілок державної влади, окремих державних органів. Етимологічно поняття «транспарентність» утворилося від двох латинських слів: «trans» – прозорий та «pareo» – бути очевидним [2, с. 313]. З часом в англійській мові термін почав використовуватися для визначення сприятливості до

світла («perviousness to light»); здатності пропускати крізь себе світло («diaphaneity»); легкості до сприйняття («pellucidity») [2, с. 3].

Вимогу транспарентності щодо судової влади як конкретизацію уявлень про справедливий процес правосуддя було сформульовано ще в XVII ст. у Великобританії: «Недостатньо знати, що правосуддя є, необхідно бачити, що воно здійснюється» [4, с. 211]. Так, поняттям «транспарентність» охоплюються зазвичай усі сторони організації і діяльності сучасної держави – від порядку формування державних органів до порядку ухвалення і публікації для широкого кола читачів текстів законів, від біографій кандидатів на пости в державному апараті до висвітлення засобами масової інформації всіх тонкощів їхнього перебування на посаді. Природно, що прозорість такого державного інституту, як суд, займає важливе місце в системі державно-правових цінностей сучасного світу. Пізніше, Європейський суд з прав людини визначив, що «Правосуддя має бути не тільки досконалим, але й повинно бути ясно видно, що правосуддя досконале» (Делькур проти Бельгії). Тобто, транспарентність судової влади передбачає інформування громадського суспільства щодо всіх процесів, які відбуваються в органах судової влади. Юридичною і суспільною практикою вироблені певні форми контролю суспільства над правосуддям: гласність процедури судочинства; демократичний порядок формування судової системи і суддівського корпусу; інформованість суспільства про механізм функціонування судової влади, про ухвалювані нею рішення, про призначення і особисті якості її представників, а також надання гласності і відкрите обговорення всіх цих питань в рамках публічного дискурсу. Разом усе це складає відкритість, «прозорість», або транспарентність правосуддя [5].

Проблемами транспарентності судової влади займалися такі провідні вітчизняні та зарубіжні науковці і юристи-практики, як: О. Абросімова, В. Бойко, А. Горбуз, З. Казачкова, А. Карномазов, Н. Корченкова, В. Маляренко, В. Мате, Л. Наливайко, М. Т. Руда, В. Руднев, А. Смірнов, С. Снхчян, М. Треушніков, І. Трунов та багато інших. Однак і сьогодні точаться дискусії навколо змістового навантаження даної категорії. Головною причиною таких наукових дискусій є те, що поряд із терміном «транспарентність» використовують терміни «публічність», «прозорість», «відкритість», «гласність»,

«підзвітність», «доступ до публічної інформації» та інші. Отже, доцільним є здійснити аналіз позицій науковців з цього питання та спробувати визначити наявність або відсутність чітких меж між ними.

Виклад основного матеріалу. Серед науковців прихильниками підходу до тлумачення транспарентності у зв'язку з правом доступу до публічної інформації є: М. Н. Афанасьєв, Дж. М. Балкін, Н. Грищенко, Є. О. Каменська, Н. Каменська, Р. Б. Мітчелл, Р. Стадник, Дж. Стігліц, О. В. Щербанюк та інші. Даний науковий підхід до розуміння категорії транспарентності є історично першим, адже першим етапом в процесі утвердження відкритості та прозорості державної влади була зміна формації секретності та дискреційності діяльності її органів, закріпленням на законодавчому рівні права доступу до офіційних актів та документів. Представники даного наукового підходу розглядають транспарентність як:

1) «другу назву інформації», визначаючи, що ступень прозорості є відносною ознакою інформації;

2) інформаційною складовою відкритості та доступності інформації про політичних діячів та урядовців, про рішення, прийняті органами державної влади;

3) об'єм доступної інформації відносно функціонування та колізій в діяльності органів державної влади;

4) нормативно обумовлене, процедурно забезпечене і гарантоване надання інформації, доступ до якої визначений відповідними правовими актами;

5) принцип законодавства про свободу інформації, принцип максимальної відкритості – це складова частина доступу до інформації, що виявляється, по-перше, в тому, що державні органи зобов'язані розкривати інформацію, по-друге, кожен член суспільства має відповідне право отримувати її;

6) транспарентність виконавчої влади – умова доступу до інформації, який може бути безпосереднім та опосередкованим;

7) відкритість органів державної влади, що полягає у визнанні інформації про діяльність органів вдали власністю народу;

8) відкритість охоплює право на доступ до інформації, адже реалізація права на звернення до публічної адміністрації безпосередньо пов'язана з реалізацією права на інформацію, що знаходиться у власності відповідних органів влади;

9) доступ до офіційної інформації здійснюється трьома способами:

- забезпечення принципу публічності державної влади, як обов'язок публікації всіх нормативно правових актів органами державної влади;

- забезпечення доступу до інформації, що знаходиться у розпорядженні державних органів, фізичних та юридичних осіб за їх запитом;

- публікація державними органами відомостей про їх діяльність та інш- ої соціально значимої інформації, що знаходиться в їх розпорядженні [6, с.53-54].

За останні роки відмічається тенденція зниження кількості вчених, які розглядають транспарентність як спосіб реалізації права доступу до публічної інформації, що пов'язано, у першу чергу, із розвитком самої категорії та розширенням її регулятивного впливу в доктрині [7, с. 129].

Науковець А. Фолес стверджує, що відкритість або транспарентність в сфері державного механізму в цілому, насамперед полягає в тому, що за умов демократичного правління державний механізм формується громадянами держави безпосереднім або опосередкованим шляхом. Основоположне значення в транспарентності має залежність державного механізму від громадянського суспільства, що, зокрема, виражається в його контролі з боку останнього. У цьому контексті не менше значення має наявність ефективної системи контролю – як внутрішнього, так і зовнішнього – за власне державним механізмом та його окремими елементами [8]. Загальновідомо, що у правовій державі структура державного апарату характеризується чітким поділом на гілки влади, їх взаємобалансованістю та взаємоконтролем. Апарат держави загалом не існує незалежно і автономно від громадян, а підзвітний та підконтрольний їм у різних формах політичної участі та комунікації. Діяльність інститутів правової держави характеризується конкуренцією та політичною відповідальністю. В даному випадку, основоположним буде те, по якому принципу організована і здійснюється влада в державі, яким чином побудований державний апарат.

Безсумнівним є те, що транспарентність судової влади залежить від моделі побудови державного апарату та від того, який режим організації влади держава застосовує в своїй діяльності – демократичний чи антидемократичний, тобто чи проголошується та закріплюється

в законодавстві держава як правова та як це реалізується.

Як зазначає дослідниця О. Кошова, «термін «транспарентність» є здобутком західної політико-правової науки, але останнім часом широко використовується і вченими пострадянського простору. У більшості документів СБСЕ термін «транспарентність» використовується безпосередньо, а в матеріалах, пов'язаних із діяльністю Європейського суду з прав людини, частіше використовуються «відкритість» і «публічність». Дослівний переклад українською мовою терміну «транспарентність» означає «прозорий» або «доступний». Досить часто ці поняття вживають як синоніми, що є результатом нечіткого визначення юридичної природи публічності у сфері судової влади. Тому «публічність», «відкритість», «транспарентність» в вітчизняній правовій літературі іноді вважають синонімами, а іноді ні.» [9, с. 210]. Зокрема, розглядаючи дефініцію транспарентності для судової влади, такі науковці як Є. Кокотова, С. Праскова, М. Треушніков ототожнюють принципи відкритості, гласності, прозорості та транспарентності, зазначаючи, що транспарентність – це принцип, відповідно до якого органи державної влади діють відкрито для суспільства, при цьому суспільство отримує систематичну та всебічну інформацію про таку діяльність [10], а транспарентність судової влади є формою реалізації принципу гласності судочинства та є тотожною прозорості й інформаційній відкритості [11].

Ю. Светлічний, О. Томкіна використовують поняття відкритості, прозорості, публічності судової влади [12, 13]. Інша дослідниця О. Овсяннікова зазначає, що відкритість, гласності, публічність розгляду судових справ, прозорість правосуддя не є тотожними, але є взаємопов'язаними в контексті транспарентності [14, с. 230]. Подібну позицію висловлюють і науковці Л. Наливайко та М. Романов, які до складових частин транспарентності відносять публічність, гласність, прозорість, підзвітність, відкритість. [15, с. 51].

Висновки. Проаналізувавши наведені позиції, враховуючи те, матеріали даного дослідження свідчать про наявність підстав стверджувати, що концепція, яка в останні роки набирає обертів, згідно якої «транспарентність» розглядається, як комплексне поняття – принцип, який об'єднує в собі ряд категорій: «прозорість», «відкритість», «гласність», «публічність», «доступ до публічної інформації», «підзвітність» має

під собою праксеологічне підґрунтя, спробуємо теоретично обґрунтувати дану позицію щодо змісту транспарентності як фундаментальної правової категорії, для чого, в подальшому, слід аналізувати філософсько-етимологічне значення таких основних використовуваних понять як гласність, публічність, прозорість, відкритість, підзвітність та доступність судової влади.

Список використаної літератури:

1. Oxford Advanced Learner's Dictionary / ed J. Crowther. – Oxford : Oxford University Press, 1998. 1271 p.
2. Пилаєва В. М. Генезис розвитку та законодавчого закріплення принципу транспарентності в діяльності органів виконавчої влади. *Від громадянського суспільства – до правової держави: XII міжнародна конференція молодих вчених та студентів, м. Харків, 22 квіт. 2016 р.* С. 312-315. URL: http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/118_09/2/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%2022.04.2016.pdf.
3. Hood C., Heald D., eds Transparency: the key to better governance?. 2006 (reprinted 2011), Proceedings of the British Academy (135). Oxford University Press Oxford, UK 231 p.
4. Кошова О. В. Транспарентність сучасної судової влади. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2015. № 1-2. С. 209 – 216.
5. Смирнов А. В. Транспарентность судебной власти и ее роль в современном обществе. *Судейская газ.* № 1–2 (47–58). Янв.-февр. 2008. С. 6.
6. Пилаєва В.М. Адміністративно-правові засади забезпечення транспарентності в діяльності органів виконавчої влади в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків, 2017. 245 с URL: <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/13439/5/diss-Pylaeva.pdf>
7. Пилаєва В. М. Наукові підходи щодо визначення принципу транспарентності в діяльності органів виконавчої влади у вітчизняній науці адміністративного права. *Право і суспільство.* 2016. № 2. Ч. 2. С. 128–132.
8. Фолес А. Механізм сучасної правової держави : доктринальні аспекти. Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua>
9. Кошова О. В. Транспарентність сучасної судової влади. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2015. № 1-2. С. 209 – 216.
10. Праскова С. В. Теоретические основы гласности правосудия: Дис. ... канд. юрид. наук. М., 2004. 214 с.
11. Кокотова Е. И. О проблемах реализации принципов правосудия при использовании информационных технологий. *Российский судья.* № 12. 2005. С. 7–9.
12. Светлічний Ю. Впровадження Закону України «Про доступ до судових рішень», а також інформаційних та комунікаційних технологій у судочинство. *Юрид. радник.* 2006. № 4 (12). С. 71–72.
13. Томкіна О. Принцип гласності процедури прийняття правових актів Кабінету Міністрів України. *Право України.* 2004. № 9. С. 28–31.
14. Освяннікова О. Транспарентність судової влади: поняття та зміст. *Вісник Академії правових наук України.* № 4 (55). С. 228-237
15. Наливайко Л. Р., Романов М.Ю. Реалізація принципу транспарентності в Україні. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО.* Вип. 41. Том 1. Ужгород. 216. С. 48 – 51.
16. Белов Д.М., Сестренікова О., Система захисту прав і свобод людини і громадянина: актуальні питання. *Medzinárodná vedecko-praktická konferencia «Priority a stratégie pre rozvoj právnej vedy vo svete vedy» Sládkovičovo, Slovenská republika (28–29 októbra 2016 r.).* S. 25-26.
17. Белов Д., Жежихова М., Роль та місце інституту адвокатури в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина. *Visegrad Journal on Human Rights: Vedecký časopis Fakulty práva Paneurópskej vysokej školy.* 2016. № 5/1. С. 19–26.

Лукаш Т. В. Транспарентность как гарантия эффективности судебной власти в механизме защиты конституционных прав и свобод человека и гражданина

Установлено, создание эффективной системы судебной власти в Украине, которая будет отвечать высоким правовым стандартам Европейского Союза, сталкивается с определенными трудностями, которые возникают, в том числе, с глобальной «вплетенности» во всю систему управления в Украине принципов построения институтов, заложенных еще в период Советского союза. Со временем становления Украины как демократического, правового, социального государства все более возникает потребность в повышении демократизации государственных институтов, соответствия их запросов и потребностей граждан, росте роли гражданского общества и общественного мнения при выборе методов и средств управления. Именно поэтому ключевой целью возникает повышение эффективности деятельности органов государственной власти, и в частности судебной ветви власти как механизма обеспечения прав и свобод человека и гражданина в Украине.

Основными составляющими деятельности органов судебной ветви власти в этом контексте ее транспарентность, прозрачность и доступность. Таким образом, актуальной проблемой современной науки конституционного права выступает необходимость проведения дальнейшего научного исследования смысловой нагрузки указанных понятий как принципов деятельности органов судебной власти.

Утверждается, что концепция, которая в последние годы набирает обороты, согласно которой «транспарентность» рассматривается как комплексное понятие – принцип, который объединяет в себе ряд категорий: «прозрачность», «открытость», «гласность», «публичность», «доступ к публичной информации», «подотчетность» имеет под собой праксиологическое почву, теоретически обосновано данную позицию относительно содержания транспарентности как фундаментальной правовой категории, для чего, в дальнейшем, следует анализировать философско-этимологическое значение таких основных используемых понятий как гласность, публичность, прозрачность, открытость, подотчетность и доступность судебной власти.

Ключевые слова: права человека, гарантии прав человека, механизм правового государства, право на справедливый суд, транспарентность судебной власти.

Lukash T. V. Transparency as a guarantee of the effectiveness of the judiciary in the mechanism of protection of constitutional rights and freedoms of man and citizen

It has been established that the creation of an effective system of the judiciary in Ukraine, which will meet the high legal standards of the European Union, faces certain difficulties arising, including from the global "entanglement" in the entire management system in Ukraine of the principles of institution building. Union. With the establishment of Ukraine as a democratic, legal, social state, there is an increasing need to increase the democratization of state institutions, their compliance with the demands and needs of citizens, the growing role of civil society and public opinion in choosing methods and tools. That is why the key goal is to increase the efficiency of public authorities, and in particular the judiciary as a mechanism for ensuring human and civil rights and freedoms in Ukraine. The main components of the activities of the judiciary in this context are its transparency, transparency and accessibility. Thus, the urgent problem of modern science of constitutional law is the need for further research on the content of these concepts as the principles of the judiciary.

It is argued that the concept, which in recent years is gaining momentum, according to which "transparency" is seen as a complex concept – a principle that combines a number of categories: "transparency", "openness", "publicity", "publicity". "Access to public information", "accountability" has a praxeological basis, theoretically substantiated this position on the content of transparency as a fundamental legal category, for which, in the future, should analyze the philosophical and etymological significance of such basic concepts such as transparency, publicity, transparency, openness, accountability and accessibility of the judiciary.

Key words: human rights, guarantees of human rights, mechanism of the rule of law, right to a fair trial, transparency of the judiciary.